

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

THOMAS SCANLON: *Why does inequality matter?*
Oxford: Oxford University Press, 2018.

VÄRLDEN BLIR ALLTMER ojämlik. De ekonomiska klyftorna ökar både internationellt och i Sverige. Detta visar den franske ekonomen Thomas Piketty i den mycket uppmärksammade boken *Kapitalet i tjugoförsta århundradet* (*Capital in the twenty-first century*, Harvard University Press, 2014). Samtidigt har välståndet för de sämst ställda grupperna ökat successivt. Varför är den stigande ojämlikheten ett problem om välståndet samtidigt ökar för alla, låt vara mest för de redan välbeställda?

Denna fråga är utgångspunkten för den amerikanske filosofen Thomas Scanlons bok *Why does inequality matter?* (OUP 2018). Scanlon, professor emeritus vid Harvard, är mest känd för sin bok *What we owe to each other*, som kom ut 1998. Här utvecklar han en etisk kontraktsteori som innebär att handlingars moraliska värde avgörs av om de kan motiveras av skäl som andra också kan godkänna.

I den nya boken är det således frågan om ojämlikhet som står i centrum. Diskussionen om jämlikhet och ojämlikhet är politiskt sprängstoff och inbjuder till förenklade slogans. Därför är det välkommet att en av tidens främsta politiska filosofer varsamt analyserar frågans olika dimensioner.

Scanlons politisk-filosofiska utgångspunkt är en institutionell teori inspirerad framförallt av John Rawls. Den grundläggande tanken hos Scanlon – liksom hos Rawls – är att politiska och ekonomiska institutioners legitimitet är beroende av att alla som är berörda av institutionerna också kan ge dem sitt godkännande. Medborgare har rätt att kräva lika behandling (equal concern). Varför ska man delta i ett spel om man missgynnas av spelets regler? Tanken är följande när den tillämpas på staten: en stat

är inte legitim och kan därmed inte förvänta sig lojalitet om det finns medborgare som med goda skäl kan hävda att de missgynnas av statens institutioner och att det finns alternativ som bättre kan tillmötesgå deras intressen. Med goda skäl menas här inte hänvisningar till egenintresset utan skäl som grundas i principen om lika behandling.

Den som är bekant med Rawls teori känner igen sig. Scanlon är som sagt inspirerad av Rawls men förtydligar och utvecklar på olika sätt Rawls teori som på vissa punkter är vag och mångtydig. Detta gäller inte minst den brännande etiska och politiska frågan om jämlikhet/ojämlikhet. Rawls hävdar att en ojämlig fördelning endast är berättigad om den gynnar de sämst ställda i samhället. Det har av vissa »höggerrawlsianer» tolkats som ett försvar för den s.k. »nedsippringsteorin» (trickle down) som innebär att ekonomiska fördelar för höginkomsttagare och företag också på sikt gynnar de sämst ställda, om nämligen man kan visa att dessa fördelar är nödvändiga för att höja också de sämst ställdas villkor, medan »vänsterrawlsianer» hävdar att jämlikhet är utgångspunkten för Rawls filosofiska projekt och att ekonomiska skillnader bara kan accepteras i undantagsfall.

Scanlons teori är relationell och pluralistisk. Det betyder att jämlikhet/ojämlikhet handlar om relationer mellan olika grupper av människor; mellan vita och svarta, mellan män och kvinnor, mellan rika och fattiga o.s.v. Skälen mot ojämlikhet är också delvis olika beroende på vilken typ av ojämlikhet vi talar om. Ojämlikhet baserad på ras och etnicitet är problematisk därför att den innebär olika status, att den diskriminerade gruppen inte får samma tillgång till utbildning och andra viktiga sociala förmåner, att de behandlas sämre inom det rättsliga systemet och att de har svagare politiska resurser. På dessa grunder saknar den diskriminerade gruppen skäl att vara lojal mot de rådande institutionerna.

Ojämlikhet mellan män och kvinnor är moraliskt problematiskt av samma skäl som ojämlikhet mellan etniska grupper. Så länge män har större tillgång till samhällets resurser än kvinnor, har inte kvinnor skäl att bejaka de rådande institutionerna. Positiv

särbehandling där medlemmar av diskriminerade grupper får viktiga samhällspositioner kan vara en väg för ett samhälle att komma till rätta med denna typ av ojämlikhet i status, menar Scanlon.

Ekonomisk ojämlikhet bidrar också till politisk ojämlikhet, vilket innebär att de rika kan påverka politiska institutioner och beslut på ett sätt som gynnar dem. Scanlon hänvisar här till amerikanska undersökningar från 90-talet som visade att beslut i kongressen i hög grad överensstämde med den rikaste procentens uppfattningar men inte alls med låginkomsttagarnas.

De som har det sämre ställt ekonomiskt drabbas också av sämre social status genom sociala markörer som konsumtion av kläder och prylar. I sitt sommarprogram 2018 berättade artisten Markoolio om följderna av att växa upp i ett fattigt hem. Han fick aldrig de skor eller de jeans som gav status. En dag hittade han ett par märkesjeans i soprummet. När han stolt kom till skolan blev han utskrattad av killen som kastat jeansen. Ett illustrativt exempel på hur ojämlikhet får följder för social status.

Scanlon diskuterar också en rad invändningar mot ekonomisk jämlikhet. En av de mest kända kritikerna är filosofen Robert Nozick. Han utgår från ett exempel med basketstjärnan Wilt Chamberlain. Chamberlain är en populär spelare och många vill se honom spela basket och är beredda att betala för nöjet. Det leder till att Chamberlain blir stormrik på sitt spelande, vilket enligt Nozick kommer i konflikt med idén om jämlikhet. Ska hans fans i jämlikhetens namn inte tillåtas att betala biljetter för att se honom spela, eller ska Chamberlain inte kunna ta betalt? En stat som hindrar dessa fria handlingar är enligt Nozick en förtryckande stat, jämlikhetskravet kommer i konflikt med frihet.

Som svar på Nozicks invändning hävdar Scanlon att det är klart att fansen ska ha friheten att välja att betala vad de vill för att se Chamberlain spela. Frågan är snarare vad staten har rätt att göra med Chamberlains skyhöga inkomster. Har den rätt att beskatta Chamberlain för att minska ojämlikheten? Nej, säger Nozick som utifrån idén om självägarskap menar att beskattning innebär att

staten, mot individens vilja, lägger beslag på en del av hans eller hennes insatser, vilket kan likställas med slaveri. Scanlon drar till skillnad mot Nozick en gräns för självägarskapet. Självklart har vi rätt att bestämma över våra kroppsliga organ. Det är dock en annan sak med våra inkomster och egendom. För att exempelvis utbildning, sjukvård och rättsliga institutioner ska finnas och fungera i ett samhälle krävs att medborgarna bidrar till dem efter förmåga. Det sker genom beskattning. De som tjänar mest kan också bidra mest. Således har staten rätt att beskatta Chamberlain i den utsträckning det krävs för att samhällets institutioner ska fungera i alla medborgares intresse, det vill säga för att staten ska vara legitim.

Ett annat vanligt argument mot jämlikhet utgår från förtjänst. Bör individer verkligen få samma inkomst även om deras insatser är olika? Är det inte rimligt att den som anstränger sig mer också förtjänar mer i inkomst? Den individuella lönesättningen är baserad på denna tanke.

I sin diskussion av förtjänstargumentet mot jämlikhet inför Scanlon en distinktion mellan »institutionell förtjänst» och »ren förtjänst». Ett exempel på institutionell förtjänst är skolans betygssystem. Här har man infört kriterier för att en elev ska få ett visst betyg och om eleven uppfyller kriterierna förtjänar hon eller han också betyget.

Krav på ren förtjänst har enbart sin grund i vad individen presterat. Scanlon hävdar att vissa former av ren förtjänst är berättigade. Den som exempelvis räddar mig ur en nödsituation med fara för sitt eget liv förtjänar därmed min tacksamhet. Det är dock en annan sak med ekonomisk förtjänst. För att kunna ta ställning till om en person förtjänar en högre inkomst för att han eller hon presterat mer eller av andra skäl uppvisar ett bättre resultat måste vi ha kunskap om personernas bakgrund och omständigheter. Den som presterat mer kan ha haft en bättre uppväxtmiljö och därmed fått en bättre utbildning och i så fall är det enligt Scanlon inte berättigat att belöna hennes prestation genom högre lön. Den andres sämre uppväxtmiljö är ju inget hon har valt och därmed har prestationen inte skett på lika villkor. Hon har därmed inte heller

skäl att godta en sämre lön trots sin lägre prestation. De stora löneskillnader mellan olika typer av arbeten som finns i dagens samhälle är främst grundade på sociala konventioner och saknar moralisk legitimitet, menar Scanlon.

Kan då Scanlon acceptera någon form av ojämlikhet? Vi människor är utrustade med olika förmågor och talanger. Utövandet av dessa leder till framgång för vissa personer; man kan bli ledande konstnär, musiker eller forskare. Det är en ojämlikhet som följer av »utövandet av viktiga personliga friheter», skriver Scanlon. Men – betonar han – möjligheten att utveckla sina förmågor och talanger bör inte vara beroende av ekonomiska eller kulturella förutsättningar. Alla ungdomar har samma rätt till de förutsättningar som krävs oavsett uppväxtmiljö. Det är statens uppgift att genom exempelvis förskolan, skolan, musikskolan o.s.v. bidra till att varje individ har ett reellt val att bli matematiker, musiker eller något annat som han eller hon har kvalifikationer för.

Den olikhet som finns mellan människor när det gäller förmågor och talanger bör dock inte spilla över i ekonomisk ojämlikhet, menar Scanlon. Individens möjlighet till självförverkligande är ett mål i sig. Den ekonomiska ojämlikhet som kan accepteras är den som möjligen krävs för att det ekonomiska systemet ska gynna alla. Det kan i vissa fall vara motiverat att betala mer för ett arbete om det innebär att alla i samhället gynnas. Denna tanke grundas i Scanlons institutionella kontraktsidé som innebär att alla medborgare måste kunna bejaka de institutionella normerna.

I boken *Jämlikhetsanden* som kom 2009 hävdade hälsoforskarna Richard Wilkinson och Kate Pickett utifrån empiriska studier att jämlikhet är bra för alla (*The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, Allen Lane 2009). Med hjälp av jämförande statistik från 23 utvecklade länder kunde de visa att exempelvis ohälsa och brottslighet är högre i ojämlika länder än i jämlika. Jämlikhet är därmed bra också för de rika eftersom de löper mindre risk att drabbas av sjukdomar och brott. Nu har filosofen Thomas Scanlon bidragit med en filosofisk argumentation mot ojämlikhet. Kanske har vi här en nyckel till frågan varför den sociala oron

GÖRAN COLLSTE, »WHY DOES INEQUALITY MATTER?»

och sociala konflikter tilltar trots en hög ekonomisk tillväxt. Medborgarna upplever inte att de har skäl att vara lojala med samhällen där ojämlikheten skenar. Man accepterar inte längre spelets regler.

→

Göran Collste